

УДК 811.161.2=162.1'246.2'27

МОТИВАЦІЇ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ

Мар'яна Пилип

*Львівська загальноосвітня школа № 24
імені Марії Конопницької з польською мовою навчання*

Проаналізовано та визначено особливості мотиваційної бази мовної поведінки особистості в умовах українсько-польського білінгвізму

Ключові слова: українсько-польський білінгвізм, мовна поведінка, мотивація вибору мови.

Виховання мовної особистості – головне, інтегральне завдання середньої школи. Тому традиційна система навчання української мови у системно-структурному аспекті, що розглядає мову безвідносно до носія, була доповнена соціокультурним та діяльнісним підходами до мовної освіти. Україна – етнічно неоднорідна країна, суспільство якої є багатомовним. І об'єднавчим, державотворчим чинником у такій ситуації стає українська мова як державна. Вільне володіння державною мовою має величезне значення для самоусвідомлення себе громадянином України, попри національне походження, успішної інтеграції у суспільство, формування спільної відповідальності за розвиток держави, що стала рідною не лише для корінної нації, але й для представників інших національних спільнот. На всі ці суспільні виклики активно реагує шкільна освіта, в Україні функціонує мережа загальноосвітніх шкіл з викладанням мовами національних меншин. Формування мовного чуття особистості в умовах міжетнічної комунікації є наскрізним завданням в організації навчального процесу такого типу освітніх закладів, зокрема школи з польською мовою навчання. Учасники навчально-виховного процесу свою діяльність будують у контексті українсько-польської двомовності.

У наукових дослідженнях останніх років багато уваги приділено висвітленню проблем українсько-російського білінгвізму [3: 18]. Значно менше є праць, у яких висвітлено питання взаємозв'язків української та інших національних мов, зокрема польської. Тому актуальним на сьогодні є вивчення цього питання.

Труднощі, з якими стикаються учні, що вивчають українську мову як державну, викликані різними причинами: об'єктивними і суб'єктивними, лінгвальними та екстралінгвальними. Передусім учні, які розпочинають навчання, уже приходять на заняття з різним рівнем володіння мовою. Зважаючи на це, виділяємо такі групи учнів:

- 1) які вільно володіють, відповідно до віку та вимог, українською мовою;
- 2) які мало використовували мову у повсякденному спілкуванні;
- 3) які не мали практики користування українською мовою.

У зв'язку з цим школа повинна створити не тільки комфортні умови для забезпечення якісного навчання української мови, але й сформувати мотиваційну базу учня в умовах міжкультурної комунікації. Природа мовної особистості учня

такого типу школи є білінгвальною.

У сучасній науці поняття білінгвізму розуміють по-різному. Як науковий феномен термін *білінгвізм* означає співіснування двох мов і розглядається з двох позицій:

- 1) як соціальне явище;
- 2) як індивідуальна характеристика особистості.

Як соціальне явище білінгвізм – це специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається співіснування двох мов у межах спільної території проживання їхніх носіїв. Як індивідуальна характеристика білінгвізм – це володіння двома мовами для комунікативних потреб залежно від ситуації чи співрозмовника, з яким відбувається спілкування [5: 113].

У теорії білінгвізму розглядають кілька причин виникнення цього явища:

- спільність території проживання людей різних національностей;
- еміграція та імміграція;
- економічні, культурні зв'язки, туризм, війни;
- освіта й наука.

В Україні були різні умови, які створювали ґрунт для формування двомовності. На нашу думку, українсько-польський білінгвізм виникає:

- на території компактного проживання польської спільноти;
- у змішаних сім'ях;
- в освітніх закладах з викладанням польською мовою;
- під час міжнародних культурних та наукових зв'язків.

У розгалуженій класифікації білінгвізму можна виділити такі його типи:

1. Координаційний і субординаційний. Перший передбачає координацію рідної та нерідної мов, при іншому ж типі нерідна мова підкорена рідній. Якщо виникає зворотне явище, таку двомовність називають непаритетною.

У науковій літературі можна знайти ще іншу назву такого типу білінгвізму – односторонній і двосторонній. Двосторонніми білінгвами є, наприклад, вихідці із змішаних родин. „Ми можемо вважати певного мовця білінгвом, якщо інтерференційні явища будь-якого порядку наявні як у мові-реципієнті, так і у мові, що вивчається, тобто в обох випадках мовець переходить інтерференційний поріг” [6: 344].

2. Рецептивний та продуктивний, або пасивний і активний. Продуктивний тип передбачає не тільки сприйняття, а й продукування усного і писемного мовлення.

3. За умов виникнення розрізняють природний (набутий у дитинстві) та штучний (у дорослому віці) білінгвізм.

4. Контактний і неконтактний білінгвізм. Для мовної ситуації в Україні характерна контактна двомовність, яка виникає в умовах спільного повсякденного життя двох народів.

5. За близькістю, спорідненістю мов розрізняють близькоспоріднений та неблизькоспоріднений типи білінгвізму.

Питання білінгвізму вивчають у різних наукових галузях. Так, філософія допомагає осмислити процеси, що відбуваються під час розвитку особистості та у свідомості білінгва; дидактика відповідає за формування комунікативної компетентності штучного білінгва; лінгвістика вивчає рівні мовної компетенції, які має двомовна особистість; психолінгвістика допомагає з'ясувати, коли і з якою метою використовують ту чи іншу мову; педагогіка вивчає білінгвізм у контексті

організації навчального процесу та впливу білінгвізму на загальний рівень освіченості.

На проблему білінгвізму учені мають різні погляди. Як відзначає В. Михальченко: „І для суспільства, і для індивіда комфортним є користування однією мовою, переважно рідною, засвоєною в дитинстві, тому що не потрібно докладати зусиль під час засвоєння другої і третьої мови” [4: 223].

Я. Радевич-Винницький негативно оцінює так званий непаритетний білінгвізм і зауважує: „Деколонізаційна мовна політика, етносоціалізація, високоефективне навчання української мови та мовне виховання на основі досягнень сучасної соціально-гуманітарної науки дасть можливість сформування ставлення до української мови громадян України українців і представників етнічних меншин – як до **своєї** національної мови, мови **своєї** держави” [7: 55].

Інша група дослідників доводить думку про те, що в сучасному світі білінгвізм є нормою співіснування, а білінгв набуває унікального досвіду. Двомовність „є однією з найсприятливіших умов для розвитку розуму і спостережливих здібностей, гостроти цих здібностей, бо коли ми є одномовними, коли в нас одна мова, дуже важко зосередити нашу увагу на цінності вираження думки. Адже ми цікавимося самою думкою і зосередити увагу на оболонці цієї думки, на мовній формі є надто важко. І ось лише зіткнення однієї мови з іншою на основі порівнянь, як та сама думка в різних мовах по-різному виражена, природним чином зосереджує нас на цінності вираження і робить людину уважною до тонкого нюансу думки і почуття. Це робить людину, природно, більш сприятливою до аналізу і сприйняття слова, вимовленого і прочитаного. Кожна мова представляє нам свій зовнішній світ, світ, що сприймається в своєму особливому вигляді. У кожній мові світ представлений по-різному, розуміється по-різному. Ми сплутуємо речі і слова, речі сприймаємо так, як вони дані в словах, і найбільший акт культурного розвитку полягає у звільненні думки з полону слів. Вивчення двох мов звільняє нас від впливу слова, показує нам речі так, як насправді вони існують в природі” [1: 4].

Дослідниця Н. Нікольська зазначає, що „двомовна освіта відкриває можливості для учнів постійно порівнювати дві культури та толерантно ставитися до проявів „чужого”, а також створює умови для формування власної культурної ідентичності, пізнавальної та професійної діяльності в умовах соціуму об’єднаної Європи, на міждисциплінарній основі забезпечує досягнення учнями синтезу мовної, предметної та міжкультурної компетентності” [5: 118].

Розглядаючи психологічні й соціокультурні обставини мовного контакту, один із найвідоміших дослідників білінгвізму в Європі У. Вайнрайх відзначає серед факторів, що формують двомовність, такі вияви традиційної свідомості або поведінки, як ставлення двомовного індивіда до мов, кількість членів двомовної групи та її соціокультурна значущість, домінування двомовних осіб, навіть ставлення до двомовності як такої [2: 25].

Найвагомішим аргументом для вивчення мов є ідея внутрішньої потреби саморозвитку, психологічної комфортності у міжетнічній комунікації. Сучасний учень – прагматичний, у своїй діяльності керується принципом „якщо мені це потрібно і де я можу застосувати ці знання”, відповідно до цього вибудовує власні мотиви комунікативної діяльності, мобілізуючи викладача до пошуку більш ефективних, інноваційних розв’язань навчальних проблем.

Вивчаючи мовну поведінку особистості в умовах українсько-польського білінгвізму (учнівське середовище школи з польською мовою навчання), ми

зосередили основну увагу на питанні мотивації мовної поведінки, критеріях вибору мови у тій чи іншій ситуації спілкування, самооцінки рівня володіння українською мовою у співвіднесенні із частотою використання мови у повсякденній практиці.

Дослідження проведено на матеріалі анкетування усіх учнів 5–11 класів школи з польською мовою навчання.

На питання: „Якою мовою ти спілкуєшся у школі?” учні відповіли так:

- польською і українською – 60%;
- частіше польською або українською – 15%;
- українською і польською – 25%.

Що стосується спілкування з друзями, то учні дали такі відповіді:

- українською спілкуюся – 80%;
- польською – 20 %. Пояснення в основному зводилося до контингенту друзів з-поза школи.

Дотичним до попереднього було наступне запитання „У яких ситуаціях розмовляєш українською мовою?”. Ось які відповіді ми отримали:

- під час уроків української мови та літератури, історії України;
- якщо до мене звертаються українською;
- у громадських місцях.

Для порівняння, польською мовою учні розмовляють:

- під час уроків у школі;
- якщо звертаються польською;
- у родині;
- у культурних та релігійних організаціях.

Одне із питань стосувалося використання мови для спілкування у сім'ї.

Відповіді поділилися так:

- польською спілкуються 20% усіх опитаних;
- і польською, і українською – 60%;
- українською – 20%.

Щодо питання мотиву вибору тієї чи іншої мови, то учні пояснювали це за принципом „одна людина – одна мова”, тобто з одним із батьків розмовляють українською, а з іншим – польською. Або інший випадок: з батьками спілкуються по-українськи, а з дідом чи бабою – по-польськи. У такій ситуації мова є певним культурним кодом, за допомогою якого людина обживає один із мовних світів, зберігає власну генетичну пам'ять.

Наступним було таке питання „Для чого тобі потрібні знання української мови?”. Відповіді, які ми отримали, віддзеркалюють мотив мовної поведінки:

- для спілкування і порозуміння;
- я живу в Україні, українська мова – державна, і мій обов'язок – знати цю мову;
- мої плани на майбутнє пов'язані з Україною: навчання, праця.

Отже, як бачимо, українська мова є чинником соціалізації особистості.

Для порівняння, на питання „Для чого тобі потрібні знання польської мови?” учні дали такі відповіді:

- це моя рідна мова або моєї родини;
- у майбутньому я планую продовжити навчання в Польщі.

В одному із питань ми пропонували учням оцінити рівень володіння українською мовою балами від 1(найнижчий) до 10 (найвищий) у співвіднесенні із частотою використання мови. Ось які результати отримали: якщо учні спілкуються

частіше польською мовою, то рівень самооцінки становив 8–9 балів, а якщо спілкуються обома мовами або частіше українською, то оцінювали 10 балами.

Результати дослідження можна використати для подальшого вивчення проблеми українсько-польського білінгвізму та міжкультурної комунікації.

1. *Алексєєва–Вовк М.І.* Двомовність в Україні як педагогічна проблема // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету. – Х., 2004. – Вип. XI. – С. 4–9.
2. *Вайнрайх У.* Языковые контакты. – К., 1979.
3. *Масенко Л.* Українська соціолінгвістика: історія, стан, перспективи // Українська мова. – 2007. – № 1. – С. 3–19.
4. *Михальченко В. Ю.* Национально–языковые конфликты в бывшем СРСР // Язык в контексте общественного развития – М., 1994.
5. *Нікольська Н.* Білінгвізм у середній освіті як спосіб інтеграції учнів у європейський полікультурний соціум // Іноземні мови у навчальних закладах. – 2008. – № 3. – С. 110–119.
6. *Палінська О.* Білінгвізм в аспекті соціально-мовної взаємодії // Вісник Львівського університету. Серія філол. – 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 340–345.
7. *Радевич–Винницький Я.* Комунікативна поведінка білінгвів у ситуації непаритетної двомовності: психолінгвістичний аспект // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11. – Ч. 2–3. – С. 42–56.

LINGUISTIC BEHAVIOR OF INDIVIDUAL MOTIVATION IN THE UKRAINIAN - POLISH BILINGUALISM

Mariana Philip

*Secondary School № 24 after Maria Konopnicka
with Polish Language Training*

Analyzed and defined features motivational basis of language behavior of the individual under the Polish-Ukrainian bilingualism.

Key words: Polish-Ukrainian bilingualism, language behavior, language choice motivation.

МОТИВАЦІЯ ЯЗЫКОВОГО ПОВЕДЕНІЯ ЛІЧНОСТІ В УСЛОВІЯХ УКРАЇНСКО-ПОЛЬСЬКОГО БІЛІНГВІЗМА

Марьяна Пылып

*Львовская общеобразовательная школа № 24 имени Марии Конопницкой
с польским языком обучения*

Проанализированы и определены особенности мотивационной базы речевого поведения личности в условиях украинско-польского билингвизма.

Ключевые слова: украинско-польский билингвизм, речевое поведение, мотивация выбора языка.